

Лаврик О. В.

Національний університет «Одеська політехніка»

Гнатенко С. А.

Національний університет «Одеська політехніка»

«ВІЙСЬКОВА» / «ВОЄННА» ЖУРНАЛІСТИКА: ОСОБЛИВОСТІ ПОТРАКТУВАННЯ ПОНЯТЬ У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Розглянуто особливості потрактування понять «військова журналістика» і «воєнна журналістика». Наголошено на етимології лексем «військовий» і «воєнний», а відтак – зроблено розрізнення термінів «військовий журналіст» і «воєнний журналіст», «військова журналістика» і «воєнна журналістика». Зокрема, підкреслено, що військовий журналіст – це насамперед фаховий військовий з додатковим фахом журналіста. Тобто військовий журналіст переважно є комбатантом – особою, яка входить до складу збройних сил країни, яка перебуває у стані збройного конфлікту, і має право безпосередньо брати участь у бойових діях. Комбатанти зазвичай носять відмітну форму або знаки розрізнення (некомбатанти не носять такої форми), можуть носити і використовувати зброю (некомбатанти – ні), можуть перебувати на лінії фронту або в зонах активних бойових дій (тоді як некомбатанти, як правило, знаходяться поза межами цих зон), комбатанти вважаються «законними цілями» згідно з міжнародним гуманітарним правом (некомбатанти є «особами, що перебувають під захистом») тощо.

Цивільних журналістів, які висвітлюють війну, правильно називати воєнними журналістами, а медіасферу, яка зосереджена на висвітленні воєнної тематики і проблематики – воєнною журналістикою.

Воєнна журналістика фокусується переважно на воєнних конфліктах, воєнних діях та їхніх наслідках, може охоплювати репортажі з місця подій, інтерв'ю з учасниками конфлікту, аналітичні матеріали про тактику та стратегію війни тощо.

Військова журналістика більше спрямована на інформування про військову справу в цілому. Вона охоплює широкий спектр тем, пов'язаних із армією, збройними силами, оборонною стратегією, військовими технологіями тощо. Військова журналістика може також включати в себе аналіз військової політики, військової доктрини.

Ключові слова: військова журналістика, воєнна журналістика, медіасфера, інформаційний простір, війна.

Постановка проблеми. На сучасному етапі журналістика є не лише засобом інформування, а й потужним інструментом боротьби за інформаційну безпеку, достовірність та об'єктивність інформації. В умовах воєнного стану в Україні питання військової/воєнної журналістики видаються особливо актуальними. Наслідки війни відчутні у всіх сферах суспільства, а роль медіа в цьому процесі є критично важливою: актуалізується потреба в об'єктивному висвітленні подій, підтримці журналістів, які працюють на передовій, боротьбі з дезінформацією та пропагандою з боку ворога тощо. Саме тому розуміння особливостей військової/воєнної журналістики в умовах воєнного конфлікту стає ключовим завданням для об'єктивної оцінки стану сучасного українського інформпростору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До окремих аспектів дослідження військової/воєн-

ної журналістики в Україні вже зверталися такі вчені, як В. Безсмертний, О. Позняков, І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Петков та інші, які зосереджувалися на становленні і розвитку української військової/воєнної журналістики, місці цього сегменту журналістики в медіапросторі в період воєнного стану, правових підставах діяльності військових/воєнних журналістів під час воєнних дій.

При цьому доводиться констатувати, що серед журналістикознавців, та й часто серед самих медійників сьогодні все ще немає одностайної точки зору щодо потрактувань ключових понять – «військова журналістика» та «воєнна журналістика». Так, у праці «Українська журналістика та її воєнний сегмент: учора, сьогодні, завтра» В. Безсмертний зазначає: «Військова (воєнна) журналістика – жанр журналістики, який спрямований

на пряме висвітлення бойових і конфліктних дій: війн, релігійних та етнічних зіткнень, контртерористичних операцій» [4, с. 101]. При цьому визначення військового і воєнного журналіста у праці подано таке: «Військовий журналіст – це військовослужбовець кадрового складу Збройних сил України, який має освіту за відповідним фахом, військове звання і виконує завдання редакції засобу масової інформації силової структури» [4, с. 101]. «Воєнний журналіст – це цивільний або військовий журналіст, який висвітлює хід бойових дій. Як правило, він безпосередньо знаходиться у зоні збройного конфлікту, спілкується з його учасниками. Військовий журналіст – це не журналіст для армії, а передусім той, хто може розповісти суспільству про армію... Військовим журналістом може стати будь-який журналіст, якщо він досконало знає свій предмет» [4, с. 101].

Постановка завдання. На нашу думку, ці твердження видаються дискусійними, оскільки поняття «військова журналістика» і «воєнна журналістика» в зазначеному контексті є досить розмитими і вживаються як взаємозамінні. З іншого боку, очевидно, що даючи визначення «військовій/воєнній журналістиці», доцільніше говорити не про жанр (як змістово-формальну єдність), а про сегмент чи напрям сучасних медіа з відповідною тематикою і проблематикою. Відтак бачимо необхідність у прозорому термінологічному підході щодо «військової» журналістики та «воєнної» журналістики як цілком офіційних, узаконених понять, закріплених на законодавчому та іншому рівнях.

Виклад основного матеріалу. Розмитими постають ключові визначення «військового журналіста» і «воєнного журналіста» і у праці «Військова журналістика: український аспект» (автори – І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Петков) [5]. Зокрема, з одного боку, в дослідженні наголошено, що «існує дві категорії журналістів, які можуть працювати в зоні збройного конфлікту та які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права: журналісти, прикріплені до військової частини; оперативні військові кореспонденти» [5, с. 3]. З другого боку, зазначається, що «військовим журналістом може стати будь-який фахівець, якщо він досконало вивчить свій предмет та пройде спеціальну підготовку» [5, с. 6]. У зазначеному виданні «військова журналістика» трактується і як жанр [5, с. 5], і як напрям [5, с. 3], і як спеціалізація [5, с. 6], і як сукупність матеріалів про збройні конфлікти [5, с. 8]. При цьому автори від «звичайної журналістики» виокремлюють так звану «мілітарну інформа-

ційну діяльність», яка потребує особливих знань та вмінь, що не притаманні цивільним працівникам мас-медіа, а термін «військова журналістика», на їх думку, був уведений, аби уникати «відповідальності за посягання на журналістські стандарти та свободу слова», оскільки тривалий час вважалося, що військова журналістика сильно тяжіє до пропаганди. Часто такий тип журналістики ще називали «вмонтованою» [5].

Структурованішим поняття «військова журналістика» і «воєнна журналістика» постають у навчальному посібнику Костя С. «Журналістика і війна» [7]. Зокрема, «воєнну журналістику» автор визначає як комплекс медіазасобів та інструментів, які фокусуються довкола висвітлення тематики і проблематики війни. Цікавими видаються і думки дослідника щодо так званого «воєного дискурсу» українських медіа, який досі не позбавлений недоліків, але мислиться автором як багатокомпонентне явище.

У цьому контексті слушною є думка авторів праці «Військова журналістика: український аспект», що сучасна військова (а від себе додамо – і воєнна) журналістика «нині постає суперечливим явищем, навіть науковці не дають їй однозначного визначення» [5, с. 6]. Поняття «військовий» та «воєнний» в сучасному українському інформпросторі доволі часто вживаються в тому чи іншому контексті – військовий стан, воєнний стан, стан війни; воєнні та військові злочини; воєнний і військовий конфлікт; військовий обов'язок і воєнний квиток тощо.

Проте звернімо увагу на те, що хоча лексеми «воєнний» і «військовий» і закріплені у словниках [10], однак мають різне значення. Так, прикметник «воєнний» походить від іменника «війна» (і відповідно – має з ним спільний корінь). Отже, «воєнний» насамперед стосується війни (воєнні дії, воєнна загроза, воєнний стан, складний воєнний період, воєнні злочини, воєнні роки, воєнна журналістика – та медіасфера, яка висвітлює війну в проблемно-тематичній площині).

Прикметник «військовий» походить від іменника «військо». А отже, «військовий» стосується насамперед війська (військова частина, військовий поїзд, військова академія, військова топографія, військова присяга, військові медіа – ті, які утворені при військових підрозділах тощо) [10].

Таким чином, коли йдеться про «військового журналіста», то передбачаємо насамперед, що це має бути фаховий військовий з додатковим фахом журналіста. Так, ще декілька десятиліть тому в Україні була потужна база підготовки військових

журналістів, яка з різних причин була втрачена (як і у випадку з багатьма іншими військовими спеціальностями). Вторгнення Росії в Україну змусило освітян повернутися до відновлення військової журналістики в «умовах, коли збройний конфлікт уже тривав, а системних змін у сфері підготовки відповідних спеціалістів все ще не відбувалося» [6]. Після закриття спеціальності «військова журналістика» в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (за радянських часів – Львівське вище військово-політичне училище) підготовку таких фахівців в Україні було взагалі припинено. «Однак 2006 року в складі Військового інституту КНУ імені Т. Шевченка було створено кафедру інформаційно-психологічного протигорства, в межах якої спробували надолужити втрачене. У листопаді 2012 року її трансформували в кафедру військової преси та інформації, а 2013-го – в кафедру зарубіжної воєнної інформації як структурного підрозділу військового гуманітарно-лінгвістичного факультету» [6].

Таким чином, сьогодні підготовка військових журналістів здійснюється в рамках співпраці між освітянами двох напрямків, а як у випадку КНУ імені Т. Шевченка – то двох вузів: викладачі Військового інституту читають курсантам військові дисципліни, а викладачі Інституту журналістики дають курсантам базові знання і вміння з медіасфери. При цьому кількість навчальних годин між цими блоками зазвичай розподілена порівну. Фахові військові журналісти працюють у найрізноманітніших інформаційних структурах Збройних сил України, прес-службах численних силових відомств, численних прес-центрах. Це великий апарат, який потребує в сучасних умовах війни ефективної роботи і – відповідно – високо кваліфікованих фахівців.

Про історію становлення і розвитку військової журналістики (насамперед пресової) сьогодні вже є чимало праць [4, 5, 9]. Згодом цей масив періодики був тісно інтегрований у загальну мережу видань і посів чільне місце в інформаційному просторі України. Водночас військові медіа зуміли витворити власну інформаційну структуру в межах медіапростору. На сучасному етапі до військових медіа належать насамперед «Інформаційне агентство Міністерства оборони України «Армія INFORM», «Військове телебачення України» (ЦТРС Міністерства оборони України), «Військове радіо «Армія FM» (ЦТРС Міністерства оборони України), «Телерадіостудія Міністерства оборони України «Бриз» та інші.

«Репортажі військових журналістів з передової, їхні розповіді про мужніх українських вої-

нів, про руйнування українських міст російською артилерією, страждання мільйонів українців через агресію Росії – це документування російсько-української війни для сьогодення світу та історії. Рівень довіри до військових журналістів як до представників ЗСУ надзвичайно високий із перших днів війни. Сьогодні військові журналісти не лише ефективно відповідають на інформаційні атаки противника, але й глибоко аналізують історичні й геополітичні причини нинішніх подій, природу російських маніпуляцій і діють на випередження в медіаполі. Для системного опору й перемоги над загарбником критично важлива стратегічна комунікація війська із суспільством. І тут знову ж таки величезна відповідальність лежить на військових журналістах» [1].

Військова підготовка у військових журналістів дуже серйозна. Часом можна почути навіть думку, що такі фахівці спочатку військові, а вже потім журналісти. Вони несуть військову службу поряд з іншими у військових підрозділах і добре знають систему зсередини. Фактично вони є комбатантами – тобто такими особами, які входять до складу збройних сил країни, яка перебуває у стані воєнного конфлікту, і мають право безпосередньо брати участь у бойових діях. Комбатанти зазвичай носять відмітну форму або знаки розрізнення (некомбатанти не носять такої форми), можуть носити і використовувати зброю (некомбатанти – ні), можуть перебувати на лінії фронту або в зонах активних бойових дій (тоді як некомбатанти, як правило, знаходяться поза межами цих зон), комбатанти вважаються «законними цілями» згідно з міжнародним гуманітарним правом (некомбатанти є «особами, що перебувають під захистом») тощо.

У цьому контексті зрозуміло, що журналістико-комбатанти і журналісти цивільних медіа, які висвітлюють війну, потребують зовсім різної підготовки. Комбатанти часто проходять військову підготовку і володіють спеціальними навичками. Некомбатанти, як правило, такої підготовки не мають. Для цивільних журналістів сьогодні зазвичай організують короткотермінові курси (2–3 тижні) з основ безпеки життєдіяльності в умовах ведення бойових дій.

Відтак військовими журналістами в Україні є Олександр Гайн, Тарас Грень, Віктор Гурняк (загинув 19 жовтня 2014 року), Віктор Дудар (загинув 2 березня 2022 року), Дмитро Лабуткін (загинув 16 лютого 2015 року), Олександр Махов (загинув 4 травня 2022 року), Владислав Селезньов, Юрій Тимошук, Олексій Чубашев (загинув 10 червня 2022 року) та багато-багато інших. Як зазначає

О. Гайн, сьогодні «військові журналісти максимально інтегровані в Збройні сили України і мають ексклюзивний доступ до подій, пов'язаних із опором українського народу російській агресії» [3].

Відповідно – воєнними журналістами є Марина Баранівська, Юлія Кочетова, Мар'ян Кушнір, Леонід Логвиненко, Євген Малолетка, Роман Мельник, Наталя Нагорна, Андрій Цаплієнко, Мстислав Чернов, Артем Шевченко та величезне коло інших осіб.

Зрозуміло, що з огляду на сучасний стан повномасштабного вторгнення Росії в Україну і велику лінію фронту український інформпростір потребує великої кількості фахівців, які щоденно працюють з воєнною проблематикою. Хтось із медійників ще до початку російсько-української війни мав великий досвід подібної роботи (Андрій Цаплієнко, Артем Шевченко), хтось самотужки через власні помилки набрався цього досвіду.

Відтак військова журналістика в Україні може охоплювати висвітлення різних аспектів військової діяльності та підготовки армії (війська), в той час, як воєнна журналістика переважно спрямована на висвітлення конкретних подій, обумовлених війною, їх наслідків, впливу на життя громадян України тощо. Як слушно зазначає Мар'ян Кушнір, «військовий журналіст – це той, хто носить форму. Я – воєнний журналіст. Воєнний журналіст – це цивільний журналіст, що працює в умовах війни. Військовий журналіст – комбатант. Він у будь-який момент може взяти до рук зброю і вести вогонь» [3].

Отже, доцільно говорити, що військова журналістика спрямована на інформування про військову справу в цілому. Вона охоплює широкий спектр тем, пов'язаних із армією, збройними силами, оборонною стратегією, військовими технологіями тощо. Військова журналістика може також включати в себе аналіз військової політики, військової доктрини тощо. Воєнна журналістика фокусується переважно на воєнних конфліктах, воєнних діях та їхніх наслідках. Воєнна журналістика може охоплювати репортажі з місця подій, інтерв'ю з учасниками конфлікту, аналітичні матеріали про тактику та стратегію війни тощо.

Висновки. Таким чином, бачимо, що в сучасному медіапросторі України ще тільки розпочинається наукова дискусія щодо трактувань термінів «військова журналістика» і «воєнна журналістика». На нашу думку, це спричинено низкою обставин. По-перше, Україна перебуває у стані війни не в традиційному розумінні цього поняття. Незважаючи на повномасштабне вторгнення Росії на територію України, офіційно Президент України підписав указ про введення воєнного стану, а не стану війни. Це впливає на специфіку та вимоги до журналістів, які пишуть про ці події. По-друге, зміна технологій та зростання впливу соціальних медіа також призводить до того, що традиційне розуміння «воєнної» та «військової» журналістики змінюється. Воєнні події можуть бути висвітлені широким колом медіа, включаючи цивільних журналістів, користувачів соціальних медіа та багатьох інших джерел інформації.

При цьому незмінним повинно залишатися те, що й військові журналісти, і воєнкори повинні дотримуватися головних медіастандартів: оперативності інформації, достовірності, точності, повноти, відокремлення фактів від коментарів, дотримання балансу думок тощо.

Зараз в Україні «триває війна, якої не було з часів Другої світової. І саме українські журналісти на війні здобувають досвід, який увійде в історію світової воєнної (і військової – *авт.*) журналістики. Можливо, з часом це дасть змогу побудувати новий підхід до підготовки тих людей, які будуть їхати на фронт, для того, аби вони могли не тільки активно працювати в зоні бойових дій, а й знати, як журналістам вижити на війні» [3]. А вітчизняній медіасфері доведеться ще неодноразово звертатися до вивчення підвалин військової та воєнної журналістики, їх тематики та проблематики, функціонального навантаження, жанрової специфіки, особливостей підготовки фахівців, концептуальних засад воєнного дискурсу в українському інформпросторі загалом. Відтак багато аспектів військової/воєнної журналістики ще потребуватимуть значно глибших і окремих досліджень.

Список літератури:

1. 16 лютого в Україні відзначають військових журналістів. Армія Inform, 16 лютого 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/16/16-lyutogo-v-ukrayini-vshnovuyut-vijskovyh-zhurnalistiv/> (дата звернення: 19.02.2024)
2. Акоюн К. А. Медіаєтика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. *Functioning of the ukrainian media during martial law in ukraine scientific monograph*. 2023. С. 5–18.
3. Баранівська М. Сьогодні в Україні відзначають День військового журналіста. Детектор медіа. 16 лютого, 2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/223042/2024-02-16-sogodni-v-ukraini-vidznachayut-den-viyskovogo-zhurnalista/> (дата звернення: 19.02.2024)

4. Безсмертний В. Українська журналістика та її воєнний сегмент: учора, сьогодні, завтра. К., 2020. 200 с.
5. Військова журналістика: український аспект. Укл.: Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 676 с.
6. Гривінський Р. Як відродити військову журналістику? День. 2014. № 234. URL: <https://day.kyiv.ua/article/media/yak-vidrodyty-viyskovu-zhurnalistyku> (дата звернення: 19.02.2024)
7. Кость С. Журналістика і війна: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені І.Франка, 2016. 414 с.
8. Ларіна Д., Нестеряк Ю. «Мар'ян Кушнір: «Я не обираю тему, вона обирає мене». URL: <https://knu.ua/news/13090> (дата звернення: 19.02.2024)
9. Позняков О.П. Історія української військової журналістики (XIX-го – початку XX століття): навчальний посібник. К., 2023. 160 с.
10. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnuk.ua> (дата звернення: 19.02.2024)

Lavryk O. V., Hnatenko S. A. “MILITARY” / “WAR” JOURNALISM: FEATURES OF THE CONCEPT IN MODERN MEDIA SPACE

The peculiarities of interpretations of the concepts «military journalism» and «war journalism» are considered in the article. Emphasis is placed on the etymology of the word «military» and therefore the terms «military journalist» and «war journalist» are distinguished. In particular, it is emphasized that a military journalist is first and foremost a professional soldier with an additional specialty of a journalist. That is, a military journalist is mostly a combatant – that is a person who is part of the armed forces of a country that is in a state of military conflict and has the right to directly participate in military operations.

Combatants usually wear a distinctive uniform or insignia (non-combatants do not), may carry and use weapons (non-combatants do not), may be on the front lines or in active combat zones (whereas non-combatants are generally outside these zones), combatants are considered «legitimate targets» under international humanitarian law (non-combatants are «protected persons»), etc.

Civilian journalists who cover the war should be called war journalists, and the media sphere, which focuses on covering war topics and problems, should be called war journalism.

In this context, military journalism is more aimed at informing about the military affairs as a whole. It covers a wide range of topics related to the army, armed forces, defense strategy, military technology, etc. Military journalism may also include analysis of military policy, military doctrine. War journalism focuses mainly on war conflicts, war actions and their consequences. War journalism can include reports from the scene, interviews with participants in the conflict, analytical materials on war tactics and strategy, etc.

Key words: *military journalism, war journalism, media sphere, information space, war.*